

El treball social durant la crisi: situació a Alemanya

Social work throughout the crisis: the situation in Germany

Dr. Dietrich Engels¹ i Philippa Heidenreich²

Traducció de l'alemany al castellà d'Imma Carballeira Tirado

Resum

L'evolució de la crisi en els últims anys a la Unió Europea (ampliada) té conseqüències en el treball social a Alemanya. La seva àrea d'actuació tradicional donant suport a famílies, nens i joves així com a gent gran i a persones amb una situació de vida perjudicada a diversos nivells s'estén a noves tasques reaccionant davant de tres reptes socials centrals: la pobresa i la desocupació, la transformació demogràfica i la integració dels emigrants. La preocupació perquè es retallessin els recursos en el treball social com a conseqüència de la crisi econòmica no s'ha confirmat. A Alemanya la tendència és que amb l'augment de tasques en el treball social augmenti també el nombre de persones ocupades.

Paraules clau: Treball social, crisi econòmica, atur, transformació demogràfica, immigració.

Per citar l'article: ENGELS, Dr. Dietrich i HEIDENREICH, Philippa. El treball social durant la crisi: situació a Alemanya. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, agost 2014, n. 202, pàgines 35-44. ISSN 0212-7210.

Abstract

The evolution of the crisis in last years in the European Union (enlarged) has consequences on social work in Germany. Its traditional field of action supporting families, children and youth, as well as elderly people and those having a detrimental life condition at different levels is now extended to new tasks aiming to face three main social challenges: poverty and unemployment, the demographic transformation and the immigrant integration. The fears concerning cuts in social work resources as a result of the economic crisis have not been confirmed. In Germany the tendency points that the increase of tasks in social work means an increase of employed people.

Key words: Social work, economic crisis, unemployment, demographic transition, immigration.

¹ Sociòleg i director de l'Institut de Recerca Social i Política Social ISG a Colònia. engels@isg-institut.de.

² Estudiant a la Universitat de Colònia i associada del mateix Institut. heidenreich@isg-institut.de.

1. Introducció

Entre les evolucions que han marcat la política als països d'Europa i les situacions vitals dels seus ciutadans i ciutadanes durant els últims anys hi ha, entre d'altres,

- la crisi econòmica i financera dels anys 2008 i 2009, amb les seves conseqüències en el mercat laboral,
- la transformació demogràfica, amb les conseqüències de l'envelliment de la societat i la manca de la mà d'obra jove, i
- els corrents d'immigrants com a conseqüència de la guerra i de les emergències econòmiques fora d'Europa, així com la desigualtat de tipus de vida dins de l'ampliada Unió Europea.

La tasca del treball social consisteix, per una banda, a donar suport a les persones perquè superin els seus problemes, especialment en el procés de les conseqüències de les crisis socials; en aquest sentit el treball social és conjuntural en temps de crisi. D'altra banda, el treball social també depèn dels recursos financers per poder acomplir les seves tasques de manera competent i pateix la circumstància que en temps de pressupostos escassos la política tendeixi a retallar despeses en el treball social. Els models següents mostren de quina manera es posiciona el treball social a Alemanya en aquesta situació de tensió i de quina manera compleix les seves tasques.

2. Funció social del treball social

El treball social s'entén de manera àmplia “com un sistema d'orientació, suport i ajuda així com de suport psicoterapèutic a les societats modernes” (Werner, 2012). Si antigament es caracteritzava per “aju-

dar persones amb necessitats materials, socials o psíquiques”, actualment les seves àrees d'actuació es conceben més enllà: “el treball social s'ocupa de manera molt més general de les tasques de proveïment social bàsic organitzades públicament com són l'ajuda, el suport i la formació per part de personal professional competent qualificat” (Werner, 2012).

Aquest treball es fa especialment en les àrees pràctiques d'ajuda a la infància i a la joventut, d'ajuda social, d'ajuda a gent gran i d'ofertes sociopedagògiques del sistema sanitari. En aquest sentit el treball social reacciona davant de reptes socials centrals: “reptes econòmics especialment aquells on hi ha risc de pobresa; desplaçaments demogràfics i canvis radicals en les relacions generacionals; reptes internacionals i culturals”, així com “la creixent amenaça a les bones relacions entre adults i entre adults i nens: el treball social actua a manera de treball relacional professional” (Eppenstein, 2010).

D'aquesta manera són els conflictes de la societat els que, provocats per l'economia i el mercat laboral, el sistema educatiu i la seguretat social requereixen un paper integrador i de suport; són conflictes que

■ D'aquesta manera són els conflictes de la societat els que, provocats per l'economia i el mercat laboral, el sistema educatiu i la seguretat social requereixen un paper integrador i de suport; són conflictes que no es resolen dins d'aquests sistemes parcials, sinó que són aquests sistemes els que els traslladen a l'exterior.

no es resolen dins d'aquests sistemes parcials, sinó que són aquests sistemes els que els traslladen a l'exterior.

És per això que la funció del treball social en la societat es veu de forma ambivalent: actua de manera més aviat estable dirigint-se cap a la consolidació de les relacions socials que generen els problemes socials (com a “agent reparador del capitalisme”)?, o bé, conté també el potencial crític que, a partir de l'experiència amb aquests problemes, provoca un canvi en les condicions de vida? En realitat els dos aspectes són vàlids, el treball social es caracteritza per una ambivalència fonamental: “El treball social dels nous temps es va interpretar com a part necessària [...] d'un sistema per a la integració social, mentre que –segons el pensament de la teoria crítica– la societat moderna és la causant tant de la garantia de la seva estabilitat amb la figura del psicopedagog com de la seva crítica més incisiva” (Eppenstein, 2010).

3. Les tasques del treball social a Alemanya

Com s'han desenvolupat les tasques del treball social a Alemanya en el curs de les crisis dels últims anys esmentades anteriorment? Això es presenta a continuació en relació amb (1) les conseqüències de la crisi econòmica i financera del treball laboral, (2) la superació dels reptes de la transformació demogràfica i (3) la tasca de la integració dels immigrants.

3.1. El treball social en la lluita contra la pobresa i l'atur

Des dels anys setanta la desocupació s'ha anat convertint en problema com a

conseqüència de la transformació estructural econòmica: el desenvolupament tecnològic de la producció ha provocat un retrocés significatiu de la necessitat de contractar treballadors poc qualificats; aquests van anar formant una base cada vegada més gran de desocupats de llarga durada amb poques possibilitats de tornar a ser contractats. La desocupació es va accentuar amb l'enfonsament de l'estructura econòmica a l'Alemanya Oriental, després de la unificació alemanya l'any 1990. A continuació, el problema d'un atur creixent va marcar els anys 90 i, després d'una breu recuperació voltant de l'any 2000, progressivament va adquirir rellevància a partir de l'any 2002.

Davant d'aquest desenvolupament la política va reaccionar amb una reforma laboral incisiva coneguda pel seu programa com “Agenda 2010”, i es va aplicar amb les mesures de les “Lleis Hartz”. Les persones que perceben una retribució estant a l'atur des de feia més d'un any van començar a percebre des de llavors únicament prestacions econòmiques en base a l'assegurança de renda bàsica. Al mateix temps aquestes prestacions es van vincular a un compromís encoratjat pel lema “Fördern und Fordern” (“Fomentar i demanar”) perquè les persones sense ocupació s'esforcessin de forma especial a trobar-ne un de nou així com a acceptar ofertes de feina encara que estiguessin per sota de la seva qualificació.

Entre les tasques del treball social es comptava, d'una banda, amb el suport als aturats qualificant-los i formant-los per presentar candidatures a nous llocs de treball. D'altra banda, paral·lelament a l'aproximació al mercat laboral també corresponia a

les tasques del treball social, evitar l'exclusió social dels beneficiaris de l'assegurança de renda bàsica oferint orientació i suport en altres aspectes que s'havien sumat a aquesta situació. Entre aquestes tasques s'inclou l'assessorament als deutors, acabar estudis, orientació sanitària i psicològica, així com el suport a persones en situacions problemàtiques especialment difícils com són els toxicòmans, els sense sostre i antics presos.

Amb la Reforma Hartz –a través de la qual es va combinar l'ajuda als aturats amb el subsidi social (es va regular en la llei quarta de la reforma del mercat laboral quarta llei per a “presentacions modernes en el mercat laboral”, i més tard es va denominar breument “Hartz IV”)– el treball social va adquirir més pes. Es van compaginar els recursos del treball de suport amb els d'orientació, de manera que no només s'ocupessin de grups socials de marginats sinó també d'ampliar el grup de la població quantitativament significatiu. Al mateix temps, la influència del lema “Fördern und Fordern” (“Fomentar i demanar”) va ser generant una pressió creixent sobre els aturats de llarga durada perquè oblidessin impediments personals i s'ocupessin participant en sessions formatives per millorar la seva qualificació. En aquest sentit el treball social té una doble tasca: d'una banda donar suport, motivar i formar els aturats de llarga durada; aquesta nova direcció implica que el treball social, en lloc de concentrar-se en la liquidació del deute, en la potenciació de competències i en activar les persones per crear la seva pròpia experiència en la vida, més aviat ha de fomentar i reivindicar els recursos de l'individu (Lutz, 2008).

És evident que el treball social ha de continuar amb aquesta nova missió i, d'altra banda, també amb la “clàssica” tasca de liquidar els deutes pendents. Si no és així, qui acolliria aquells que no estan en condicions d'afrontar la pressió creixent que suposa el desenvolupament de competències?

Així mateix es va afegir un altre aspecte en sorgir la qüestió sobre quin tipus d'assegurança de renda bàsica seria adequat per als nens. Al febrer de 2010 el Tribunal Constitucional Alemany va decidir que el requeriment d'una assegurança de renda bàsica per a nens no podia regir-se en base a la proporció de prestacions destinades a adults –ja que els nens no són “adults petits”– sinó que s'hauria de determinar segons les seves necessitats de potenciació i suport. La política va solucionar aquesta demanda de manera que aquells nens les famílies dels quals es beneficiessin de les prestacions Hartz IV o del subsidi per a l'habitatge percebessin un seguit de prestacions de suport per fomentar-ne l'educació i participació. Entre aquestes s'inclou l'assumpció de costos per trasllats a l'escola, ajuts econòmics per al menjador, classes de reforç i vals per a la utilització d'ofertes de clubs esportius, escoles de música, etc. Aquestes prestacions actualment no només es faciliten als nens de famílies amb pobresa severa, sinó als fills de totes les famílies afectades per atur de llarga durada, per pobresa material o per despeses d'habitatge elevades. En general això afecta uns 2,5 milions de nens i joves a Alemanya.

En relació amb aquest “paquet de formació i participació” també es van crear noves places en escoles per a treballadors socials amb l'objectiu de motivar els alum-

nes de famílies sense ingressos perquè utilitzin aquestes prestacions i augmentar-ne l'eficàcia. Per a això es van ampliar les tasques del treball social en el camp de la lluita contra la pobresa i l'atur amb la tasca de potenciar la infància i els joves amb orientació preventiva i per evitar la seva pobresa en el futur.

3.2. El treball social en el context de la transformació demogràfica

La transformació demogràfica es caracteritza, d'una banda, pel fet que el nombre de persones de la tercera edat s'incrementa significativament i l'edat avançada augmenta també el risc de necessitar cures i de malalties de demència. D'altra banda, es redueix el nombre de nens i joves en edat de creixement i amb això cau també a llarg termini la nova generació de mà d'obra.

L'avenç d'edat implica diferents tipus de necessitat d'ajut i d'orientació tant per a les persones grans que requereixen cures i suport social en residències privades com per a les persones grans que no poden continuar fent les tasques domèstiques amb autonomia i, per això, depenen d'atenció en una residència. En aquest context, segons la llei de dependència (SGB XI –Codi Social XI–) corresponen a les tasques de les professions de sanitat i de cures les cures en el sentit estricte de neteja personal i d'atenció domèstica. Tasques com ara orientar i donar suport per accedir a la prestació (Case Management), assessorament per optimitzar la situació de l'habitatge, la captació i formació d'ajudants voluntaris i la potenciació de trobada i participació social són, d'altra banda, tasques específiques del treball social. I

aquesta necessitat augmenta també considerablement amb l'índex creixent de persones grans. Per aquest motiu fa alguns anys que es fomenta una “ofensiva de formació massiva” per augmentar les habilitats personals i, a la vegada, un creixent “atractiu de l'àrea laboral” organitzant adequadament les condicions laborals i les remuneracions (Blinkert i Kile, 2008).

És a dir, mentre per una banda augmenta de manera important la necessitat del treball social en l'àrea de cures i treballs relatius a la gent gran, d'altra banda no hi ha prou mà d'obra disponible per cobrir aquesta necessitat. Una de les estratègies per solucionar aquest problema és el reclutament de cuidadors d'altres països, que, d'altra banda, no estan sempre prou qualificats. Molts cuidadors –en part qualificats– emigren a Alemanya provinents majoritàriament de països de l'est d'Europa. Però també deixen un buit en els seus països d'origen, que també estan afectats per la transformació demogràfica i que necessiten cada vegada més mà d'obra especialitzada. Una gran part dels auxiliars immigrants no té una formació especialitzada, sinó que treballa a Alemanya després d'haver rebut breus instruccions com a auxiliar domèstic.

Aquesta és una alternativa econòmica als cuidadors especialitzats i un suport per a les persones grans necessitades de cures i les seves famílies. Tot i això, cal considerar que aquestes persones no estan capacitades per realitzar cures d'especialització qualificada ni per assessorar sobre altres qüestions socials. Per tant allò “econòmic” comparat amb el treball social professional també pot suposar una disminució de la qualitat de l'assistència.

Una altra estratègia per reduir la manca de mà d'obra és explotar altres possibles formes d'activitat remunerada. Aquí cal considerar, per exemple, les dones que es troben en la fase posterior a la formació d'una família. A Alemanya la quota d'ingressos repercutida per dones és més baixa que en altres països europeus; això es justifica pel fet que fins ara era habitual que les dones es concentrassin en el manteniment domèstic i en l'educació dels fills fins que aquests complissin 3 anys i tinguessin dret a una plaça a l'escola bressol. En canvi en molts països europeus veïns és habitual que els nens vagin a centres públics amb un o dos anys per tal que les mares puguin reincorporar-se abans a l'activitat remunerada. Per potenciar aquesta evolució l'agost de 2013 es va introduir a Alemanya el dret a plaça a l'escola bressol també per als nens menors de tres anys i un creixent nombre de pares se n'està beneficiant. D'aquesta manera, per una banda s'ofereix a més dones la possibilitat de treballar de nou, i de l'altra també augmenta la necessitat de mà d'obra en el sector d'assistència als nens.

Un altre grup que s'ha d'incorporar cada vegada més a l'activitat remunerada és el de les dones de famílies emigrants que van acompanyar als seus marits durant els primers anys de recerca de feina a Alemanya, sense tenir elles mateixes ingressos, perquè eren mestresses de casa. Per tal de fomentar aquest potencial en el mercat laboral, es van crear programes estatals de promoció amb l'ànim de qualificar les dones en una activitat de cures a persones grans. Per a això no han d'adquirir únicament una qualificació escolar i professional. El cas és que moltes no co-

neixen encara la llengua alemanya. Encara que portin vivint diversos anys a Alemanya la seva vida s'ha desenvolupat exclusivament en el si de la família i amb prou feines s'han relacionat amb altres ambients de la societat. D'aquesta manera el desenvolupament d'aquest potencial de mà d'obra només pot tenir èxit si es realitza una preparació i qualificació àmplia per a aquesta nova funció a través del treball social.

3.3. Treball social i integració d'emigrants

En els anys 90 l'emigració a Alemanya va augmentar considerablement pel fet que, d'una banda, colons tardans d'origen alemany viatjaven des de zones de l'antiga Unió Soviètica i, de l'altra, exiliats de la guerra dels Balcans buscaven protecció a Alemanya. Durant els anys següents el desplaçament d'emigrants es va reduir significativament. Des de fa alguns anys els corrents d'emigrants han augmentat de nou, tant com a conseqüència de la guerra i la greu situació econòmica fora d'Europa (exiliats de guerra i emigrants per motius econòmics) com també com a conseqüència de la desigualtat de les condicions de vida dins dels països de la Unió Europea (emigració especialment dels nous estats de la UE (Romania i Bulgària) a causa del lliure accés dins de la UE). Una part d'aquests emigrants està qualificada professionalment i troba feina a Alemanya immediatament. Però això no és així en tots els casos; una altra part d'emigrants no respon a les qualificacions que es demanen aquí ni sol tenir coneixements de la llengua alemanya.

En aquest camp, les tasques del treball social s'amplien a la cura i a facilitar ajuts

■ **En aquest camp, les tasques del treball social s'amplien a la cura i a facilitar ajuts en tots els vessants de l'estat de vida, també amb cursos d'idiomes i un acostament a la cultura i forma de vida d'Alemanya.**

en tots els vessants de l'estat de vida, també amb cursos d'idiomes i un acostament a la cultura i forma de vida d'Alemanya. En aquesta àrea de treball el treball social té caràcter de “treball intercultural” amb tasques com “ajudes d'assessorament i integració, cursos de suport, ofertes de qualificació” (Vahsen i Tan, 2012).

Independentment de quin sigui el dret de permanència de les famílies, els seus fills han de poder gaudir de formació escolar durant aquest període de temps. Per aquest motiu el treball social compta entre les seves tasques –especialment en aquest camp– facilitar als nens en edat preescolar la seva assistència a llars d'infants i, per a aquells que estan en edat escolar, l'assistència a les classes a l'escola. En aquest sentit tenen oportunitats professionals especialment bones aquells treballadors socials que tenen una experiència com a emigrants, aquells que per experiència pròpia coneixen la situació i les dificultats dels emigrants i estan familiaritzats amb la cultura i la forma de vida dels països d'origen dels emigrants.

A Alemanya aquesta àrea de treball es fomenta, entre altres mitjans, a través dels “Fons d'Ajuda Europeus per a les persones més desfavorides” (EHAP): és a través dels treballadors socials –a ser possible

amb coneixements de la llengua materna i del rerefons cultural dels emigrants– que s'ha de crear un accés al grup destinació mitjançant assessorament freqüent. El pas següent serà aclarir la necessitat de suport i apropar les persones afectades a les ofertes existents. Una atenció especial s'adreça als nens d'aquestes famílies d'emigrants: cal potenciar que es preparin per a l'escola reglada en grups d'aprenentatge extraescolar. També s'han de fomentar els coneixements lingüístics dels nens en edat preescolar a fi de poder facilitar-los l'accés a les escoles bressol. En aquest sentit el treball social també ha d'informar els pares sobre el sistema educatiu i motivar-los perquè enviïn els seus fills a l'escola amb regularitat.

4. Evolució estadística del treball social a Alemanya

En l'apartat anterior s'ha descrit una gran varietat de tasques que realitza el treball social a Alemanya i que ha augmentat en els últims anys. Un exemple fa referència a l'evolució del nombre de casos de “subsidis per a educació”, que s'ocupa tant del suport professional a infants i joves amb dificultats com dels seus pares. Aquest nombre de subsidis s'ha elevat a un 7,8% des de l'any 2000, i destaca un ascens important especialment en l'interval que va del 2007 al 2011 (taula 1).

Taula 1: Evolució de l'índex de casos de subsidis per a educació

Any	Subsidis per a educació
2000	137.342
2005	131.005
2007	120.942
2009	139.336
2011	148.065
Modificació de la necessitat de subsidi del 2000 al 2011	
absoluta	10.723
relativa	7,8%

Font: Oficina Federal d'Estadística, Estadístiques d'ajuts a nens i joves 2000-2011.

Al mateix temps la situació financera va empitjorar tant a nivell federal com a nivell territorial i municipal com a conseqüència de la crisi financera dels anys 2008 i 2009, fins al punt que es va témer que es

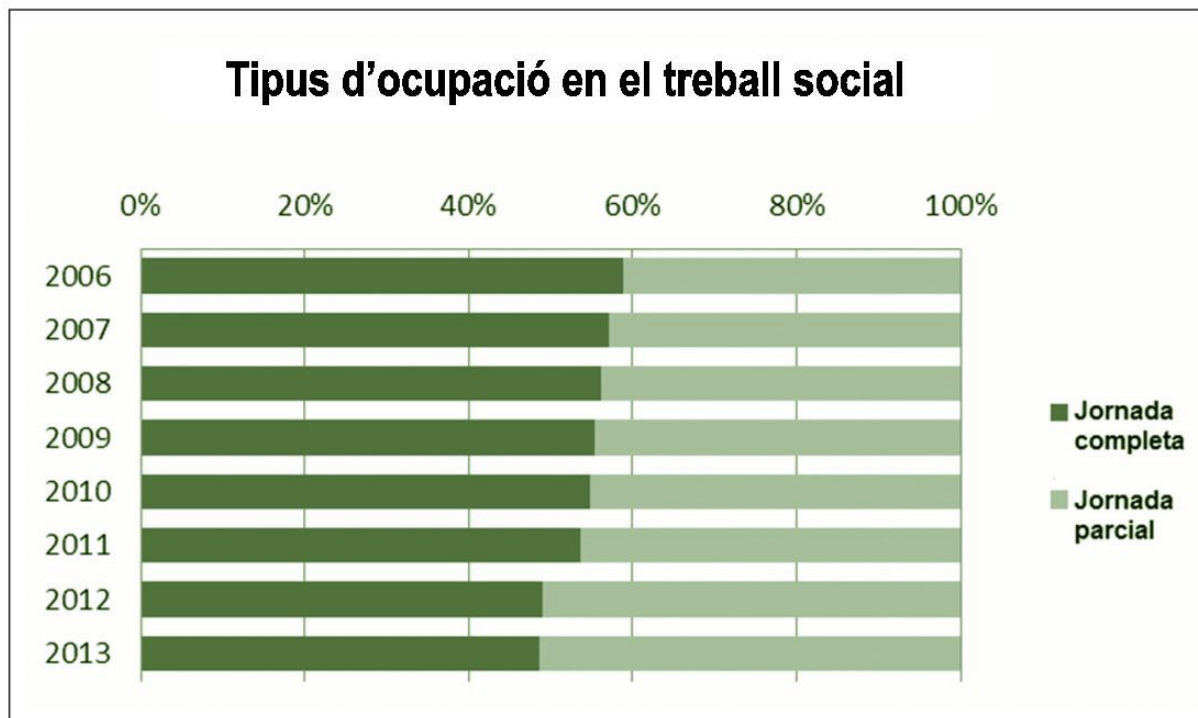
retallessin els recursos en el sector del treball social. ¿S'ha acomplert aquesta por en realitat? En les estadístiques sobre les persones ocupades en treball social s'indica informació sobre aquest tema.

Font: Bundesagentur (Agència Federal d'Ocupació), Estadística de persones ocupades afiliades a la Seguretat Social 2006-2011.

El nombre de persones ocupades en el sector del treball social (treballadors socials, psicopedagogs, directores de residències, mestres de parvulari) va augmentar de 1.090.000 l'any 2006 a 1.350.000 l'any 2011; això suposa un creixement d'aproximadament 263.000 persones, és a dir un 24% en cinc anys (imatge 1). Aquesta evolució es produeix de manera uniforme, i per això no és possible reconèixer els efec-

tes de la crisi econòmica dels anys 2008 i 2009. No obstant això, el percentatge de persones que treballa a mitja jornada va ascendir de manera més significativa durant aquest increment que el percentatge de persones que treballen a jornada completa (imatge 2). En qualsevol cas, és una tendència a llarg termini que no va ser provocada per la crisi econòmica.

Font: Bundesagentur (Agència Federal d'Ocupació), Estadística de persones ocupades afiliades a la Seguretat Social 2006-2013.

Amb això no hi ha cap document estadístic que demostrï que a Alemanya la crisi hagi tingut conseqüències en el treball social i s'hagi traduït en una limitació de condicions laborals i de recursos. Això porta més aviat a la conclusió que amb l'augment de tasques en el treball social també ha augmentat la xifra de persones

que elaboren aquestes tasques. Això és vàlid –si més no– sobre la base de dades quantitatives. No obstant això, no es pot excloure que paral·lelament, i des d'un punt de vista qualitatiu, el treball social hagi canviat i comporti que les exigències, cada vegada més complexes, afectin les persones ocupades i n'augmentin el nivell d'estrès.

5. Resum de la situació del treball social a Alemanya

El treball social ajuda persones amb situacions socials problemàtiques i reacciona especialment davant la crisi social donant suport per superar-la als qui se'n veuen afectats. En aquest sentit, no es limita a un suport puntual sinó que aborda totes les àrees de la vida. El treball social se situa en una zona de tensió entre l'enfortiment de competències, per una banda, i la liquidació del deute, de l'altra. Ofereix ajuda a l'individu perquè s'integri en el sistema existent i fa també una aportació crítica a l'evolució del sistema social.

El camp d'actuació del treball social a Alemanya es basa en el suport psicopedagògic a les famílies, als infants i als joves i també a la gent gran i a persones les vides de les quals es veuen afectades per càrregues diverses (pobresa, deutes, drogodependència, sense sostre). Aquesta àrea d'actuació tradicional s'ha estès a altres de

noves com a conseqüència de l'evolució de la crisi.

Entre aquestes s'inclouen

- acostar les persones sense feina al mercat laboral
- potenciar la formació i la participació dels fills de famílies amb càrregues
- ajudar, cuidar i orientar persones grans com a conseqüència del canvi demogràfic
- fomentar el potencial de mà d'obra mitjançant qualificació i atenció a la infància
- atendre els emigrants i ajudar-los a integrar-se.

Dins de la diversitat d'àrees d'actuació, el treball social ofereix un suport rellevant. Tot i això, les condicions laborals del treball social no són sempre òptimes. No obstant això, no han empitjorat com a conseqüència de la crisi financera dels anys 2008 i 2009. És més, la xifra de persones ocupades ha crescut en relació amb l'augment de tasques.

Bibliografia

- BLINKERT, Baldo i KLIE, Thomas. "Soziale Ungleichheit und Pflege", en *Archiv für Politik und Zeitgeschichte* (Arxiu de Política i Història contemporània) 12-13/2008. Bonn: Central Federal de Formació Política, 2008. Pàg. 32.
- EPPENSTEIN, Thomas. "Zum Funktionswandel Sozialer Arbeit: Zwischen Modernitätsbewältigung, Marktlogik und Disziplinierung", en BENZ, Benjamin; BOECKH, Jürgen i MOGGE-GROTJAHN, Hildegard. *Soziale Politik – Soziale Lage – Soziale Arbeit*. Wiesbaden: VS Verlag, 2010.
- LUTZ, Ronald. "Perspektiven der sozialen Arbeit", en *Archiv für Politik und Zeitgeschichte* (Arxiu de Política i Història contemporània) 12-13/2008, Bonn: Central Federal de Formació Política, 2008. Pàg. 4.
- THOLE, Werner. *Grundriss soziale Arbeit*. Wiesbaden: VS Verlag, 2012. Pàg. 20.
- VAHSEN, Friedhelm G. i TAN, Dursun. "Migration, Interkulturelle Pädagogik und Soziale Arbeit", en THOLE, Werner (2012). Pàg. 571.
- Quarta llei per a "Prestacions modernes en el mercat laboral", en *Bundesgesetzblatt I* (Gaceta federal I) (2003). Pàg. 2954.